

Artibarrri: reflexions i experiències al voltant de les pràctiques culturals i el treball comunitari

Javier Rodrigo i Francisco Rubio

1. Introducció d'Artibarrri

Artibarrri és un centre de recursos i una xarxa a favor del desenvolupament de projectes artístics d'acció comunitària, on la participació i col·laboració de diversos grups i col·lectius ciutadans es converteix en un eix central cap a la millora de la qualitat de vida individual i col·lectiva. Artibarrri promou el treball en xarxa com a mitjà per fer créixer, millorar, disseminar o connectar en el territori català aquesta mena de projectes que es

Artibarrri és un centre de recursos i una xarxa a favor del desenvolupament de projectes artístics d'acció comunitària.

mouen entre el treball cultural col·laboratiu, la mediació i transformació comunitària, i l'acció i transformació política. Actualment Artibarrri es compon d'una vintena d'entitats amb una tipologia diversa, i un grup

coordinador de deu entitats. Com a projecte de xarxa, una de les seves forteses rau en la varietat de persones, discursos, actors, mitjans culturals i artístics que es fan servir, així com de sabers i entitats que hi participen, o que col·laboren en les diverses iniciatives que Artibarrri acull. Per tant, aquest text s'ha d'entendre com una aproximació parcial, personal i situada d'algunes de les persones que formen part de la xarxa. En aquest sentit, en una primera part presentem els orígens, polítiques i pragmàtiques que configuren la xarxa Artibarrri i, en una segona part, descrivim sobretot aquestes complexitats mitjançant una sèrie d'exemples d'iniciatives i pràctiques que puguin servir com a escenaris o casos per tal d'entendre els reptes, els potencials i les tensions que suposen aquestes pràctiques, tant a nivell pedagògic com cultural i de transformació social.

2. Orígens de la xarxa i eines desenvolupades

Els orígens d'Artibarrri es remunten a la Jornada de Can Bordoï “Joves i Inclusió Social”, que va tenir lloc el novembre del

■ **Javier Rodrigo (Transductores) i Francisco Rubio (LaFundició).** Aquest treball és fruit de la reflexió d'aquests autors i la seva experiència dins de la xarxa Artibarrri. En cap moment vol representar hegemonícament el pensament i discurs d'altres membres del col·lectiu, ni molt menys una única mirada a la feina de les diverses entitats.

▲ Foto: Artixoc

2001, en un procés animat per la Fundació Jaume Bofill. Durant els anys 2002 i 2003, un grup divers de professionals, estudiants i activistes de l'àmbit català es van trobar periòdicament per reflexionar i compartir experiències sobre projectes artístics i educatius adreçats a joves en risc d'exclusió. El treball en xarxa es va dibuixar com el camí necessari per assolir l'objectiu de promoure els projectes artístics d'intervenció comunitària i, de manera més general, la democràcia cultural. A finals del maig del 2003, en el marc de la Trobada Internacional Joves, Creació i Comunitat, es presenta per primera vegada la xarxa Artibarri. Altres jornades han tingut lloc els anys 2004, 2005, 2006, 2007 i 2008.

A més d'aquest tipus de treball, Artibarri ha investigat i generat eines de reflexió pedagògiques respecte als reptes i complexitats de les pràctiques culturals de caràcter comunitari, les polítiques culturals de proximitat amb relació a les polítiques socials i comunitàries transformatives, o l'avaluació, impacte i abast d'aquest tipus de pràctiques en l'àmbit de Catalunya. Fruit d'aquestes reflexions, s'han editat diverses investigacions i publicacions que tracten de generar una reflexió més profunda sobre l'impacte polític i cultural d'aquest tipus de treball.

Un primer exemple és la investigació sobre la creativitat com a eina d'interven-

▲ Foto: Artixoc

ció comunitària en què es farà un estat de la qüestió dels diversos projectes que es desenvolupaven en aquell moment a Catalunya. Aquesta investigació va possibilitar conèixer de primera mà nombroses i diverses experiències que s'estaven realitzant a Catalunya en aquell moment, però també va permetre organitzar i sistematitzar un seguit de conceptes i metodologies. El llibre es va publicar sota el títol *Processos creatius transformadors: Els projectes artístics d'intervenció comunitària protagonitzats per joves a Catalunya* (Ricard i Sauri, 2007). Un altre exemple més actual és la recerca *Guia de bones pràctiques per a projectes artístics d'intervenció social*, duta a terme per Rodrigo Barahona i coordinada pel GrupPAC, que pertany a la xarxa Artibarri. Té com a objectiu respon-

dre a la necessitat de les entitats que treballen en aquest àmbit de reflexionar de manera pràctica sobre la complexitat de la seva feina en el marc de les polítiques culturals, socials i comunitàries actuals. La recerca desenvolupa una anàlisi pràctica de les condicions de sostenibilitat de les entitats específiques estudiades a partir d'entrevistes, treball de camp i la construcció dels reptes, possibilitats i tensions de quatre estudis de cas d'entitats que pertanyen a Artibarri. Finalment, el 2010 es va elaborar un primer "Catàleg d'associacions i activitats"¹ a partir de diverses fitxes de cada entitat. Aquest catàleg suposa una eina indispensable d'agrupació, organització, gestió, coneixement, cooperació i difusió/comunicació que ofereixen totes les entitats adherides a la Xarxa.

1 Aquest i altres documents es poden descarregar al web d'Artibarri.

3. Pragmàtiques del treball cultural en context: escenaris de pràctiques de recerca col·lectiva i intervenció política

Els treballs i iniciatives que es desenvolupen des d'Artibarrí parteixen de coneixements i problemàtiques contextualitzades, i dels sabers i possibilitats d'acció de les persones o comunitats implicades. Aquestes són reconegudes com a actors i experts locals, i no mers recipients, ajudants o productors secundaris d'un artista o productor cultural. Així, podem entendre aquests processos impulsats com a projectes d'investigació-acció participativa, on diversos grups investiguen una realitat o problemàtica específica, i mitjançant estratègies i dispositius diversos –cicles de reflexió, tallers i acció al territori– produeixen algun tipus d'artefacte cultural o acció que reflecteix i incideix directament en la realitat mitjançant alguna pràctica cultural (un vídeo col·laboratiu, una acció en l'espai públic, una obra de teatre social, etc.). Més enllà de la producció puntual d'un objecte o acció artística, alguns d'aquests processos s'entrellacen amb el teixit cultural i social dels contextos socials i territorials on es desenvolupen, i generen noves associacions, estructures i recursos que tenen la potencialitat de ser gestionats de manera autònoma pels seus "usuaris". Els grups es generen des dels seus interessos, coneixements i ritmes, i hi té un paper important l'entitat

impulsora del treball, que intenta construir comunitats d'aprenentatge entre les persones que el coordinen i l'activen. La pràctica cultural, per tant, s'entén com un procés dialògic, no com un producte o objecte. És fruit de la indagació i relació del grup motor amb el seu context, on s'experimenten, investiguen i generen narratives i accions culturals. Alhora, aquest procés també queda recollit i articulat en una producció simbòlica/cultural que relaciona les narratives i coneixements a partir d'un artefacte o mitjà, que intervé de manera directa en la realitat, i que alhora circula i difon el coneixement generat (aquest artefacte és el que representa el treball, ja sigui un vídeo, una peça teatral o una obra d'art públic, per exemple). En la circulació també s'intenta, en la mesura que sigui possible, que els participants en el grup motor prenguin les decisions de la distribució i circulació del coneixement: és a dir, es planteja que el grup i les persones o col·lectius participants prenguin la dimensió comunicativa i de presentació final del projecte com a material pedagògic i polític, de manera que puguin tenir responsabilitat compartida en la presa de decisions sobre la presentació, visibilitat i circulació de les seves pràctiques. Això es tradueix en formats de presentacions col·lectives dels productes, en què els participants són els intermediadors i interlocutors de la veu del grup, que poden escriure o avaluar de forma participada els processos de treball.

Així, per exemple, el grup de teatre social i teatre fòrum del Forn de Teatre Pa'tothom² desenvolupa, al barri del Bon Pastor, des de fa aproximadament nou anys, un treball de col·laboració amb el CEIP Bernat de Boïl, a petició de la ma-

La trobada i la tasca des del teatre fòrum com a eina d'investigació sobre les relacions polítiques dels diversos agents que s'impliquen han donat peu a altres maneres de relacionar-se entre els actors socials i culturals.

teixa escola davant d'una necessitat social palesa. El projecte s'anomena "Jo i els altres, una experiència de vida". Es genera des d'un grup motor que s'articula a través d'una comissió directiva, on hi ha l'AMPA de l'escola, la direcció, Pa'tothom i els serveis socials del districte. Aquest treball desenvolupa metodologies de teatre fòrum amb l'objectiu de dialogar, analitzar i discutir les diverses problemàtiques que creuen l'escola com a espai comunitari com-

plex i com a teixit social, cultural i polític. Alhora es desenvolupen tallers de teatre per a estudiants de tercer i quart curs, amb metodologies afins. També s'hi han inclòs estudiants en pràctiques del curs de professionalització de Teatre Social que imparteix Pa'tothom, de manera que també genera una plataforma de pedagogia del teatre social aplicada a projectes específics. A través d'aquest treball s'han generant tallers de teatre a l'escola i grups de treball al barri, gràcies a la gestió del Pla de Barris, i nous tallers de teatre interactiu fruit de tot el treball i la complexitat del diàleg que es genera en la comissió de treball. Alhora, la trobada i la tasca des del teatre fòrum com a eina d'investigació sobre les relacions polítiques dels diversos agents que s'impliquen en la comissió han donat peu a altres maneres de relacionar-se entre els actors socials i culturals, i han plantejat interrogants clau sobre les maneres de gestionar els serveis socials i l'escola, presentant la relació de l'escola i les famílies del Bon Pastor com una qüestió política de relacions institucionals complexes.

Un altre exemple de treball polític i comunitari des de les pràctiques culturals és el festival juvenil Artescape³, que desenvolupa Artixoc des de l'any 2006 a diversos espais públics i centres educatius de la ciutat de Barcelona, sobretot en aquells

² www.patohom.org/.

³ www.festivalartescape.blogspot.com.

▲ Foto: Artixoc

amb un alt percentatge de població migrant o d'origen migrant. El projecte és un punt de partida per construir lligams entre els joves i el seu entorn social i cultural (recursos juvenils i serveis socials de la ciutat de Barcelona). L'element musical agilitza aquestes relacions, ja sigui per la potència i atractiu de la música i la cultura hip-hop o bé per la facilitat amb què els joves s'aproximen a les activitats. El projecte desenvolupa diverses activitats relacionades amb les músiques urbanes i les cultures juvenils com ara: arts de carrer, tallers de teatre als instituts, break-dance, percussió, hip-hop, grafit, etc. El treball generat per grups de música i altres tallers es mostra en el festival d'art social i juvenil a diversos punts dels barris del Poble Sec i Sants-Montjuïc, amb l'objectiu d'ocupar l'espai públic de les places i presentar diverses actuacions i tallers amb els joves en l'espai públic.

4. Una experiència de treball: Open-roulotte (LaFundició + FAAQ)

Open-roulotte és un projecte desenvolupat per LaFundició en col·laboració amb diversos col·lectius de Ripollet (alumnes de l'escola El Martinet, alumnes de l'institut Can Mas, diverses associacions i veïns i veïnes del barri de Can Mas). La proposta inicial consistia a dissenyar, construir i gestionar de manera col·lectiva una infraestructura lleugera i mòbil que facilités, a aquells individus i col·lectius que la requerrissin, organitzar esdeveniments (culturals, esportius, educatius o d'altra mena) en els espais públics del barri. Les tasques de disseny i construcció d'aquesta infraestructura lleugera i mòbil (una rulot modificada), així com el procés de formació d'un organisme ciutadà encarregat de gestionar-la, es van entrellaçar amb un procés d'investigació-acció col·laborativa sobre els usos presents

▲ Foto: Artixoc

i/o possibles dels espais públics. Aquesta investigació es va articular a través d'un seguit d'accions i iniciatives diverses com ara exploracions i mapes del barri, programes de ràdio (www.openroulotteradio.net) o tallers de costura experimental, en els quals han participat de manera especialment activa els i les alumnes de l'escola El Martinet.

La formació d'una organització ciutadana que assumís la responsabilitat de gestionar l'Open-roulotte i, per tant, de desenvolupar i aprofundir en la idea que la cultura i la ciutadania organitzada ocupessin activament l'espai públic, era i és la fase del projecte més arriscada i l'objectiu més difícil d'assolir; principalment perquè la ciutadania podria no estar-hi interessada en absolut. El cert és que, després de quatre anys de feina —emmarcats en el programa d'Acció i Creació Cultural Comunitària del Projecte Integral d'Intervenció al Barri de Can Mas de l'Ajuntament de Ripollet—, s'hi va formar un petit grup de persones, representants de diverses entitats soci-

als i culturals, així com de persones que havien participat en algunes de les accions dutes a terme durant el desenvolupament del projecte, interessades a formar una plataforma ciutadana amb l'objectiu d'enfortir el teixit social i cultural del barri. Aquest grup no rep actualment suport de l'Ajuntament, i LaFundició hi col·labora puntualment, ja que, un cop acabat el Projecte Integral d'Intervenció, no compta amb recursos per realitzar aquesta tasca.

L'altre objectiu principal del projecte va ser implicar els centres educatius (tant l'escola com l'institut del barri) en tot el desenvolupament del projecte, des de les primeres accions d'investigació participada fins a la gestió de l'Open-roulotte, passant per la proposició i organització d'accions a l'espai públic. LaFundició entén que la formació integral de les persones passa per la implicació activa de les institucions educatives i la imbricació dels processos educatius en el territori i en l'esfera pública. El coneixement de l'entorn no és, des d'aquest

punt de vista, un currículum tancat que es transmet als i les alumnes, sinó alguna cosa que es construeix col·lectivament entre alumnes, pares i mares, docents, veïns i veïnes... a partir de la participació conjunta en l'espai públic i social d'un context específic. D'aquesta manera, els processos i els agents educatius poden assemblar-se a altres processos i agents socials per tal de generar dinàmiques de transformació.

Per acabar, cal dir que l'Open-roulotte és entesa per LaFundició com un recurs d'ús comunitari, és a dir, com un recurs que és utilitzat per una comunitat que en té cura i que es dota d'un seguit de normes per gestionar-la.

5. Com a tancament: reptes i possibilitats de canvi?

Aquesta forma de repolitització del treball col·laboratiu no es limita als impactes subjectius dels processos en els grups i en les persones que formen part dels projectes, sinó que destaca sobretot la possibilitat de transformar les institucions que emergeix quan la dimensió política de la nostra feina comporta un treball en xarxa amb diverses institucions. Aquest pas comporta planificació estratègica, negociació, confrontació, diàleg complex entre diversos professionals i els seus sabers disciplinaris: tècnics de cultura, comunitaris, comunitat escolar, veïns i veïnes, moviments

socials, tècnics de joventut, etc. L'objectiu, doncs, d'una transformació política i cultural suposa també generar, qüestionar i negociar el nostre treball en col·laboració amb altres institucions, discursos i estructures on es generen les pràctiques, i no simplement produir

LaFundició entén que la formació integral de les persones passa per la implicació activa de les institucions educatives i la imbricació dels processos educatius en el territori i en l'esfera pública.

un catàleg de recursos a la venda. Això últim suposaria simplement entendre el treball de la xarxa com una sèrie de serveis socioculturals o creatius a les institucions, que tan sols satisfà les necessitats de programació de centres cívics o casals, a manera de "pegat d'art social", sense plantejar un canvi en les cultures i formes de treballar d'aquests espais. Més aviat la innovació i la relació han de generar nous espais de ciutadania. És a dir, nous escenaris on generar altres maneres de trobar-se i restar junts. L'objectiu polític d'aquestes formes de treball no és l'expressivitat subjectiva

i intransferible, la capacitat o alfabetització en diversos llenguatges o tècniques artístiques, o acostar “l’Art” o “l’alta cultura” a les comunitats, sinó sobretot generar altres condicions de vida ciutadana a través de la cultura. Una pedagogia cultural és, abans de res, una pedagogia ciutadana.

Tenint en compte el que hem exposat anteriorment, és interessant pensar en les pràctiques de treball cultural en xarxa, com

Una pedagogia cultural és, abans de res, una pedagogia ciutadana.

una manera de democràcia cultural participativa. Al contrari que en els processos de democratització de la cultura, en què aquesta és entesa com un bé suprem, un patrimoni endogàmic o un tresor salvaguardat per gestors o tècnics, una democràcia radical en cultura assenjala la cultura com un dret ciutadà i polític. Aquest model intenta qüestionar l’administració de cultura als ciutadans com la simple programació de béns de consum. Més aviat una democràcia cultural se centra a generar producció de cultura i ciutadania amb entitats diverses en la seva gestió, producció i circulació. Reconeix els

grups i diversos col·lectius que produeixen cultura (amb els seus coneixements, sabers, ritmes i mitjans específics), de manera que es generin canvis estratègics i estructurals en les polítiques culturals, articulades en les polítiques socials i comunitàries.

Com veiem en el tipus de pràctiques que aglutinen la xarxa Artibarrí, el treball es genera des de diverses coalicions d’agents i institucions, que generen accions i processos d’investigació complexos com espais de treball des de la pedagogia crítica mitjançant eines pròpies de les pràctiques culturals. Aquestes iniciatives emergeixen a través de negociacions contínues i relacions amb altres entitats als barris. Proposen projectes a llarg termini, programes complexos que permeten imbricar les pràctiques culturals en un altre tipus de polítiques i sobretot en un altre tipus de pedagogies que comporten processos educatius democràtics a llarg termini, més enllà d’una intervenció puntual. El treball polític se centra en la intervenció en estructures i problemàtiques específiques que travessen els col·lectius implicats, alhora que produeixen narratives i artefactes culturals que no només representen i donen visibilitat a aquestes situacions, sinó que promouen formes d’intervenció polítiques, simbòliques i pedagògiques mitjançant aquests processos d’investigació cultural col·lectiva, processos que, d’aquesta manera, obren la possibilitat d’un canvi en una situació determinada. ◻